

Kunst

GEGOTEN REISGENOTEN

Russische metaalkonen
uit de collectie Jeckel

3 nov. 2011 t/m 31 mrt. 2012

IKONENMUSEUM
KAMPEN

www.ikonenmuseumkampen.nl

FRIENDS!

Collaborate,
Interact, Share

Multidisciplinaire
manifestatie over de actuele
betekenis van vriendschap
in de kunst, wetenschap en
samenleving.

Gasten:
VIKTOR & ROLF, LAMA GESHE
NGAWANG ZOPA, MIDAS
DEKKERS, STINE JENSEN,
RONEN KAUSHIN, JOSEPHINE
BOSMA & CONSTANT
DULLAART, EMIO GRECO | PC,
WUNDERBAUM, BENJAMIN
NEWLAND en vele anderen.

2 december 2011

Hoofdprogramma Musica Sacrum,
Velperbuitensingel 25, Arnhem
Reserveren en informatie:
www.artez.nl/studiumgenerale

ArtEZ studium generale

Ondersteund door Gemeente Arnhem

LAATSTE KANS!

PHOTOWORKS 1995-2010

RUUD VAN EMPEL

GRONINGER MUSEUM

10-09-2011 - 27-11-2011

WWW.GRONINGERMUSEUM.NL

Bel voor

advertentiemogelijkheden of
advies op maat 010-286 6317.

De 85 mooiste cultuurcadeaus

INTERVIEW FOTOGRAFE BERTIEN VAN MANEN

Bertien van Manen stelde met een Engelse collega een boek samen met 'nieuwe' oude foto's van haar reizen door Rusland, Moldavië, Siberië. De foto's mochten dit keer technisch onvolmaakt zijn. 'Wat vroeger een fout heette, wordt nu door iedereen geaccepteerd.'

Door Arno Haijtema Foto Krista van der Niet

29 Let's sit down before we go

Let's sit down before we go heet het nieuwe boek van de Amsterdamse fotografe Bertien van Manen. Russen zeggen dat ten afscheid tegen elkaar: laten ze even zitten voor we gaan. Opdat ze even overdenken hoe hun leven ervoor staat voor ze op reis gaan. Die titel past prachtig bij de melancholieke foto's van Russen in hun vaak armoedige leefomstandigheden, die Van Manen in het boek heeft samengebracht.

Evenzeer kan de titel verwijzen naar de levensfase die de fotografe doorliep; haar echtgenoot stierf in 2009 aan kanker. Dat verlies leidde tot een pas op de plaats. Even geen grote reizen door Rusland of China, maar een contemplatievere bezigheid; haar fotoarchief doornemen.

Van Manen ging, vijf jaar nadat haar vorige boek *Give me your Image* was verschenen, op zoek naar schatten die - om tal van redenen - niet eerder zijn gepubliceerd, noch de weg naar een van de talrijke toonaangevende musea hebben gevonden. Het boek toont de vrucht van haar arbeid: 'nieuwe' oude foto's uit Rusland, Moldavië, Kazachstan, Georgië, Tatarstan, Oezbekistan en de eindeloze uitgestrektheid van Siberië, gemaakt tijdens talrijke reizen tussen 1991 en 2009.

'Het bekijken van al die foto's, wel vijfhonderd vellen met contactaf-

drukken, riep heimwee bij me op', zegt Van Manen in haar werkkamer aan de Amsterdamse Keizersgracht. 'Er staan veel vrienden op de foto's, van wie ik hou. De beelden opnieuw bekijken gaf een warm gevoel, alsof ik ze weer tegenkwam.'

Een jaar heeft ze gewerkt aan het boek, samen met de Engelse fotograaf Stephen Gill. Iemand die, net als Van Manen, in zijn werk betrokkenheid toont bij de gewone man, die in materieel opzicht dikwijls in armoede leeft, en dat op eigen wijze compenseert. Niet zelden door overmatig drankgebruik, vaak ook door het onderhouden van hechte vriendschaps- en familiebanden.

'Gill is drie keer door alle foto's gegaan. Dat heeft hem maanden gekost. Ik had behoefte aan iemand die er met een zekere objectiviteit en afstand naar kon kijken. Zijn selectie heeft me zeker verrast. Maar ik was wel meteen overtuigd van de dynamiek van zijn keuzes en het beeldritme dat hij voorstelde. Soms was er echt moed nodig om een foto in het boek op te nemen. Zoals die met veel onscherpte of met sterke overbelichting door de flits.'

Ze wijst een foto aan waarop het gezicht van een kind door het flitsen onzichtbaar is geworden en het lijf bleek oplicht - een in technisch opzicht verre van volmaakte opname. Het kind wordt aan de benen omhoog gehouden, in een ruimte waar

mannen televisie kijken - een vreemdend beeld. 'Als documentaire fotograaf zou ik zo'n foto nooit hebben gekozen. Maar nu denk ik: ja, dit dwingt je je fantasie te gebruiken. Het puur documentaire heb ik achter me gelaten. Ik hoef niet meer te bewijzen dat de wereld rot is. Ik hoop dat men mijn foto's mooi vindt, poëtisch. Maar je moet je eigen verhaal erbij bedenken. Ze mogen raadselachtig zijn. Daarom hebben ze ook geen titel en geen plaatsaanduiding.'

Van Manen maakte in de jaren negentig naam met documentaire en tegelijk persoonlijke, intieme foto's van de post-communistische samenlevingen in de voormalige Sovjet-Unie. Het boek en de gelijknamige tentoonstelling *A Hundred Summers*, *A Hundred Winters* uit 1994, de weerslag van haar omzwervingen, betekende haar wereldwijde doorbraak. Kan ze, nu ze het werk uit die periode weer onder ogen heeft gekregen, vertellen hoe haar opvattingen over haar werk zijn veranderd?

'De foto's uit A Hundred Summers zijn warmer, met meer geel. Deze foto's zijn wat koeler, met meer blauw. Dat zegt misschien iets over deze tijd'

'De foto's in het nieuwe boek zijn meer voor het publiek dat gewend is langer naar foto's te kijken. Ze zijn iets moeilijker, mysterieuzer. De foto's uit *A Hundred Summers* zijn warmer van toon, met meer geel. De foto's in mijn nieuwe boek zijn wat koeler, met meer blauw. Het zegt misschien iets over deze tijd. De foto's van toen waren romantischer. Nu leven we in een tijd die... killer, wil ik niet zeggen, maar wel minder vriendelijk is. Dat zie je terug in dit boek.'

'Vroeger moest alles scherp en goed van toon zijn. Nu zijn mensen meer gewend aan bewogen beeld, aan onscherpte. Wat toen een fout heette, wordt nu door iedereen geaccepteerd. Miles Davis heeft eens gezegd: *don't be afraid to make mistakes, there are none*. Die vrijheid van denken spreekt me erg aan.'

Van Manen heeft vellen met proefafdrukken uit *A Hundred Summers* in haar werkkamer hangen - al jaren. Die zijn door de inwerking van het daglicht verkleurd, blauwig uitgeslagen. 'Dat vond ik eigenlijk wel mooi', zegt ze, en zo vond die kleurtoon zijn weg in de foto's van *Let's sit down*.

Ze prijst zichzelf gelukkig dat ze analoog fotografeert, met filmpjes die - als ze terug in Nederland zijn ontwikkeld - tal van verrassingen blijken te bevatten. 'Pas thuis zie ik het resultaat van mijn werk.' Een de-

De boeken van Van Manen

Vrouwen te Gast (1979) over migrantenvrouwen.
A Hundred Summers a Hundred Winters (1994 2de druk 1995), persoonlijk documentair werk uit Rusland en andere voormalige Sovjetstaten.
East Wind West Wind (2002), weerslag van Van Manens China-reizen.
Give me your Image (2006), foto's van familieportretten in Europese interieurs.

Bertien van Manen: 'Ik hoef niet meer te bewijzen dat de wereld rot is. Ik hoop dat men mijn foto's mooi vindt, poëtisch.'

Foto=aandacht

'Ik wil mensen nooit belachelijk maken of in een negatief daglicht plaatsen. Zij hebben er eigenlijk niets aan dat ze op een foto in mijn boek komen. Hoewel ik wel merk dat mensen het heerlijk vinden als ze worden gefotografeerd. Mensen willen aandacht.'

→ Vervolg van pagina V12

tail dat me bij de opname geheel was ontgaan. Een foutje dat wonderwel bij de foto past, of juist een mislukking waar ze op een prachtfoto had gehoopt: 'Zie je mijn hand prominent in beeld, of wapperen mijn eigen haren voor de lens.'

De foto van een jongetje bovenop een klerenkast in de slaapkamer was er een in de categorie meevallers die ze pas terug in Nederland ontdekte. Hij werd, stiekem, gemaakt door zijn broertje. Technisch heel matig, maar tegelijk toegang biedend tot de intieme kinderwereld, en onweerstaanbaar belhamelachtig grappig.

'Ik werk altijd met kleine camera's, met een kleine zoeker. Zo val ik niet op en vergeet iedereen de camera. Uit ervaring weet ik ongeveer wat ik in beeld krijg, maar ik controleer het proces niet helemaal. Ik moet altijd een beetje gokken. Imperfectie vind ik aantrekkelijk. Het leven is namelijk niet perfect.'

Als haar foto's iets consequent duidelijk maken, is het dat ze de welgestelden, de machthebbers, het officiële Rusland mijdt ten gunste van de 'gewone' Russen, die het meestal niet breed hebben. Soms fotografeert Van Manen ze in de stad, veel vaker op het platteland. 'Mij wordt weleens verweten dat ik altijd de armoede opzoek. Maar dat is niet zo. Dat is typisch westers denken. Het leven dat ik van de Russen laat zien, is het leven dat het grootste deel van het volk leidt. Sinds de jaren negentig is er in economisch opzicht nauwelijks iets veranderd.'

Al twintig jaar komt ze in de voormalige Sovjet-Unie, en vooral op het platteland. 'Het gebied en de mensen blijven aan me trekken. Dat gepassioneerde van ze, het warme, het echte - ik voel me daar gewoon prettig - laat dat gewoon maar weg. Natuurlijk helpt het dat ik de taal heb geleerd, daardoor vertrouwen mensen je gemakkelijker en krijg je veel sneller contact. Dat merkte ik toen ik in China werkte. De afstand met de bevolking bleef bestaan. Ik moest werken met tolken, die me weleens vertelden hoe de Chinezen over me dachten: ze vonden me een monster.'

Ze herinnert zich dat ze een keer laat op de dag aankwam bij de datsja van een collega en vriend, de fotograaf Volodja, die goeddeels was ingesneeuwd. Ze moesten langdurig sneeuw wegscheppen en toen dat eindelijk was gedaan, kon pas de kachel worden aangestoken in de bittere koude hut.

'En nog werd het niet warm. Toen kwam de buurvrouw die me aanbod dat ik bij haar kon slapen. Op de tast ging ze me in het donker voor in haar datsja, en leidde me naar haar eigen bed. Het was nog heerlijk

warm, van haar. Van zo'n gebaar geniet ik enorm.'

Het soms ruige, ongeunstelde fascineert Van Manen. Ze raakte in St. Petersburg met de camera eens verzeild tussen dronken kerels. 'Als ik daar werk, heb ik meer zelfvertrouwen. Je bent gefocust en voelt je onkwetsbaar. Het is natuurlijk ook spannend om zo'n situatie te fotograferen. Je wilt uitproberen hoe ver je kunt gaan, wanneer die mannen agressief worden. Dat geeft me veel adrenaline. Gevaar is aantrekkelijk.'

'Fotograferen heeft altijd met machtsverhoudingen te maken. Doordat mensen je toelaten in hun leven, geven ze je nu eenmaal een bepaalde macht. Die gebruik ik. Daarom vraag ik ook altijd toestemming voor ik aan het werk ga. Maar als ze instemmen, wil ik ook alles laten zien - hun huiskamer, hun keuken, hun bed.'

'Ik wil mensen nooit belachelijk maken, of in een negatief daglicht plaatsen. Zij hebben er eigenlijk niets aan dat ze op een foto in mijn boek komen. Hoewel ik wel merk dat mensen het heerlijk vinden als ze worden gefotografeerd. Mensen willen aandacht.'

Van Manen heeft zich altijd aangevoeld tot maatschappelijke onderlagen. 'Daar voel ik me thuis. Ik kom zelf uit een bevoorrechte familie, ben streng katholiek opge-

blijf je zoeken.' Ze wijst op een foto met vier bonkige Georgische mannen in het eenzame Kaukasische berglandschap. 'Vrijheidsstrijders. Ik kreeg meteen een kalasjnikov in mijn handen geduwd. Het mooie is dat die mannen nooit een poot naar me uitsteken. Er gebeurt nimmer iets vervelends. Met zulke kerels op pad zijn, geeft me enorm veel adrenaline. Het is stoerheid van me, helemaal waar.'

'Ik was als kind altijd bang voor mijn vader, misschien heb ik daarom de behoefte me te bewijzen. Het is spannend om als enige vrouw onder de mannen te zijn. Waarom?' Ze denkt even na. 'Tsja, zéér onfeministisch wat ik nu ga zeggen, maar toch: vanwege de aandacht?'

Van Manen bladert door *Let's sit down*. Haar oog valt op de foto van een kruidenierswinkelje in Moldavië. 'Nog steeds die visblikjes, nog steeds die versiering met takken in lege flessen. Niet leuk hoor, verschrikkelijk dat het zo armoedig is. Ik heb er een vriendin met een zoon-tje wonen, die nog steeds niet genoeg geld heeft om haar huis in de winter warm te krijgen.'

Verderop in het boek staat de foto van een klein bioscoopje waar zo te zien sinds de jaren vijftig niets meer aan het interieur is veranderd. Er zit een bezoeker in het zaaltje te wachten, warm ingepakt, muts op het hoofd. 'Het heeft bij het afdrucken veel moeite gekost dat spookachtige van de ruimte te behouden en tegelijk de details van het interieur zichtbaar te maken.'

Voorin staat de foto van een vriendin, Vlada, aan de tafel in wat met westerse ogen een jarenzeventiginterieur zou worden genoemd: rieten lampenkap, flessen met druipkaarsen, een portable televisie, een grote pot thee. Vlada, felrood gestifte lippen, hoofddoekje om de donkere krullen geslagen als een klassieke filmster. Het zou haast een jeugdige zelfportret van de Amerikaanse fotografe Nan Goldin kunnen zijn: zelfbewust en schuchter tegelijk.

'Ze schrijft op Facebook veel over die foto, en ze krijgt er enorm veel reacties op', vertelt Van Manen. 'Haar moeder, die de foto eerder zag, waarschuwde me: 'Zo zou ze nooit op de foto hebben gewild.' Maar ik weet dat ze hem juist prachtig vindt.'

29 Let's sit down before we go
Bertien van Manen. Samenstelling Stephen Gill.
Mack, ISBN 978-1-907946-12-7
€ 35,-

Exposities tot 14/1 in Galerie In Camera, Parijs, vanaf 5/1 in Yancey Richardson Gallery, New York, vanaf 24/2 Robert Morat Galerie, Berlijn en vanaf 19/3 in Foam, Amsterdam.

